

БЪДЕЩЕТО НА НАУЧНАТА ПЕРИОДИКА В БЪЛГАРСКИТЕ МУЗЕИ – НАУЧНО-ПРИЛОЖНИЯТ АСПЕКТ

Мария СТАНКОВА, Симана МАРКОВСКА

Югозападен университет „Неофит Рилски“, България

E-mails: mzlstan@yahoo.com; smarkovska@mail.bg

THE FUTURE OF SCIENTIFIC PERIODICALS IN BULGARIAN MUSEUMS – THE SCIENTIFIC-AND-APPLIED ASPECT

Maria STANKOVA, Simana MARKOVSKA

South-West University “Neofit Rilski”, Bulgaria

E-mails: mzlstan@yahoo.com; smarkovska@mail.bg

ABSTRACT: The current research opens a discussion about the status of the scientific periodicals in Bulgarian museums in view of the opportunities for its future enrichment in terms of content and fields of application. The focus is on presenting the initiatives of Bulgarian Regional Museums, with an accent on the Regional Historical Museum of Kyustendil. On the basis of a thorough review of its publications and their thematic range, the potential of museum periodicals has been explored in relation to the dual character of the museum – as an institution which collects, studies, keeps and preserves heritage, and at the same time presents it to various audiences. The main research goal has been set towards the identification of various practices for transforming the effect of the periodicals from purely scientific into scientific-and-applied, encouraging the promotion of the museum activities and improving the interaction with museum audiences. In terms of methodology, the team has worked with traditional approaches such as analysis and synthesis, comparison, abstraction, induction and deduction, summarization, and building presumptions. Conclusions have been drawn concerning the character of the periodicals published by Bulgarian museums, in view of involving more actively museum audiences in the future.

KEYWORDS: museums, periodicals, opportunities and challenges, scientific and applied effects, tourism

Настоящият материал отразява проучвания, извършени в рамките на подготовка на дисертационен труд с тема: „Стратегии за ревитализация на музея като обект на културния туризъм“. При изучаването на различни аспекти от дейността на българските музеи и по-специално на Регионалните исторически музеи, е обърнато внимание и на техните периодични издания. Извършени са констатации относно настоящото състояние на научната периодика на музеите и са направени изводи за бъдещите ѝ възможности за развитие.

Музеят, съгласно настоящата дефиниция на Международния съвет за музеите¹ (<https://icom.museum/en/>), в сила от 24 август 2007 г., е „нестопанска, постоянна институция в полза на обществото и неговото развитие, отворена за публиката, която събира, опазва, изучава, популяризира и представя материалното и нематериално наследство на човечеството и неговата околна среда с цел образование, изследвания и наслада за посетителите“. През м. януари 2019 г. Съветът поканва своите членове, различни комитети и други заинтересовани страни да подадат предложения за съставяне на по-съвременна дефиниция. На своята 139та сесия на 21-22 юли 2019 г., Изпълнителният борд на ICOM избира следната формулировка, която към настоящия момент не е официализирана: „Музеите са полифонични пространства, подчинени на участието и демократичността, предназначени за жизненоважен диалог за миналото и бъдещето. Приемайки и обръщайки внимание на конфликтите и предизвикателствата на настоящето, те надеждно съхраняват за обществото артефакти и предмети, пазят разнообразни спомени за бъдещите поколения и гарантират еднакви права и достъп до наследството за всички хора. Музеите нямат за цел генерирането на печалба. Те са прозрачни, насърчават участието и работят в партньорство със и за различните общности, като събират, съхраняват, изучават, интерпретират, представят и улесняват разбирането за света, поддържайки човешкото достойнство и социалната справедливост, глобалното равенство и планетарното благоденствие.“ (<https://icom.museum/en/>).

¹ International Council of Museums, ICOM

Въпреки че новата предложена дефиниция прави опит да инкорпорира някои модерни понятия и глобални тенденции, и двата варианта отразяват комплексната природа на музея като институция, която едновременно събира, изучава, съхранява и опазва наследството и го представя пред различни публики. В българските условия, Законът за културното наследство определя музея като „културна и научна организация, която издирва, изучава, опазва и представя културни ценности, природни образци и антропологични останки с познавателна, образователна и естетическа цел“ (Държавен вестник, бр. 54 / 2011). Устройството и дейността на музеите, съгласно същия Закон, се определят с правилници, издадени или приети от съответните стопанисващи органи или собственици. Кьосева (2016) определя пет основни направления на съвременния музейен мениджмънт, на първо място от които е управлението на основните музейни дейности, включващо управление на връзките с обществеността. В този смисъл издаването на научна музейна периодика не се явява изрично или законово задължение на българските музеи и те имат свобода при избора какви публикации да издават, а също под каква форма и с каква честота. Оформилата се с годините конюнктурa, която се променя много бавно и трудно, отдава приоритет на издаването на строго научна периодика и не отразява дуалната природа на музея като научен институт и посетителски обект.

Основната цел на настоящото изследване е поставена в посока на идентифициране на начини за трансформиране на научния ефект на издаваната периодика в научно-приложен, способстващ за популяризиране на музейната дейност и подобряване на контакта с музейната публика. В методологическо отношение се борави с традиционни подходи като анализ и синтез, сравнение, абстрахиране, индукция и дедукция, обобщение, изграждане на предположения.

Музейното дело в България датира от 1856 г., когато при читалището в Свищов се урежда първият български музей (Недков, 1998, с. 121). Следват Народният музей и други национални музеи в София, а в края на XIX и началото на XX век се създават множество местни музеи – във Велико Търново, Габрово, Варна, Ловеч и др. След известен застои в периодите на войните през първата половина на XX век, социалистическият режим влага големи усилия в развитието на музеите. Изследвайки музейното дело през 70те години на XX век, Василева (2019) отбелязва, че научните публикации от периода са малко на брой и обикновено са затваряни в идеологическите рамки на епохата на държавния социализъм. Икономическите трусове, характеризиращи последвалите години на преход в България засягат и музеите, но въпреки това техният брой се запазва, а новите тенденции в управлението засилват вниманието към научните изследвания и тяхното представяне и популяризиране.

Според Института за приложна музеология (<https://www.museology.bg>), понастоящем в България има 12 национални музея, без да се броят филиалите им, и 30 регионални, от които 26 са Регионалните исторически музеи в централните административни области на страната: Благоевград, Бургас, Варна, Велико Търново, Видин, Враца, Габрово, Добрич, Кърджали, Кюстендил, Ловеч, Монтана, Пазарджик, Перник, Плевен, Пловдив, Разград, Русе, Силистра, Сливен, Смолян, Стара Загора, Търговище, Хасково, Шумен, Ямбол. Тези музеи са избрани за фокус на изследване, тъй като не са тясно специализирани, а някои имат и отдели, свързани с природното наследство, въпреки наименованието им. Случаят със столицата е по-специфичен, Регионалният исторически музей там е по-скоро музей на град София, поради което не е включен в проучването. Обхванати са всички издания на Регионалните исторически музеи, представляващи тяхната периодика в широк смисъл. В тесен смисъл, периодиката на музеите включва така наречените „Известия“ (при три от музеите имат различни наименования, напр. „Годишници“) – сборници с научни статии, студии, монографии, доклади и други форми на научни публикации, посветени на научни изследвания върху наследството в региона, чиято територия се обхваща от съответния Регионален исторически музей².

За седем от 26те Регионални исторически музеи (РИМ) в България, няма данни относно издаваната периодика. Имайки предвид, че идеята на публикациите е да стигат до някаква аудитория, фактът, че не могат да се намерят нито самите издания, нито информация за тях, дава основание да се приеме, че те не представляват интерес за настоящото изследване. Три от останалите музеи не издават собствени „Известия“, а четвърти публикува в „Известията“ на друг

² Поради големия обем на източниците на информация за изданията на Регионалните исторически музеи, те са посочени само в частта „Библиография“ по-долу.

музей. Тоест 69% от Регионалните исторически музеи в България имат собствена научна периодика. Събраните данни за тази периодика показват изключително пъстра картина. Няма установена закономерност в периодичността на издаване на „Известията“, като при нито един музей не е ежегодно. Издадените броеве варират от 2 при РИМ – Перник до 30 при РИМ – Велико Търново и РИМ – Силистра. Следва да се отбележи, че изданията на РИМ – Враца са 31 броя, но те обединяват публикации на още три Регионални исторически музей – Видин, Плевен и Монтана, поради което са наречени „Известия на музеите в Северозападна България“.

Периодът на издаване на „Известията“ също варира при различните Регионални исторически музеи. Най-ранните, за които има данни, са от 60те години на миналия век, като трябва да се отбележи, че честотата на издаване до 1990 г. е по-голяма; в периода 1990-2000 г. почти липсват издания; активността се засилва отново в периода 2000-2010 г., а в последното десетилетие периодичността пак намалява. Изключение прави РИМ – Габрово, чиито първи „Известия“ са публикувани през 2013 г. и към момента вече са 6 броя. В 85% от случаите, „Известията“ не са специализирани или посветени на конкретна тема, а обобщават резултати от научни изследвания върху наследството, предимно културно, в съответния регион. В останалите случаи обединяват доклади от конференция, симпозиум или друга проява, организирана от съответния музей и посветена на даден исторически период, личност или годишнина от събитие. Прегледът на останалите издания на Регионалните исторически музеи показва, че те могат най-общо да се групират в три различни групи: 1. представяния (обзори) на културното наследство в даден период или на дадена територия; 2. представяния на специфично културно наследство – обект, паметник, личност, историческо събитие, занаят, нумизматика и т.н.; 3. други, където се включват съвсем специфични публикации, например „Ролята на жените в периода ...“ или „История на музейното дело в ...“. Първите две групи съставляват 85% от общия брой публикации, с лек превес на първата група. Любопитно е също да се разгледат периодите на издаване на тези публикации. Най-голям брой са издадени в периода до 2000 г., като РИМ – Стара Загора успява да издаде 107 публикации между 1955 г. и 1999 г. В десетилетието 2000-2010 г. броят намалява с 20%, а в следващото десетилетие 2011-2020 – с още 20% до общо 140 издания. По налични източници, това намаление се обяснява с финансовите ограничения, пред които са изправени българските регионални музеи, имайки смесено управление. От една страна, те са подчинени на Министерството на културата, от друга страна – на общинските администрации в общините, където се намират.

Издания с туристически уклон не липсват напълно, но са едва 4% от всички публикации на българските Регионални исторически музеи. Тук се включват пътеводители из експозициите на музеите или конкретен исторически обект, както и рекламни издания за знакови обекти. Повечето от тях са издадени в рамките на и с финансиране от проекти, европейски или от друг източник. С това вероятно се обяснява и наличието, макар и под 1% от общия брой публикации, на англо-езични издания. В настоящото проучване е поставен акцент върху РИМ – Кюстендил (www.kyustendilmuseum.primasoft.bg) в качеството му на музей, заемащ средна позиция между най-активните и най-неактивните в своята издателска дейност български регионални музеи. Към момента има издадени 20 тома на своите „Известия“, 8 от които в периода до 1999 г., 9 – в годините от 2000 до 2010 и едва 3 в периода от 2011 до 2020 г. В периода на най-активна издателска дейност музеят има собствено издателско звено, което по-късно е закрито по финансови причини и в момента се ползва външна печатница. Редакционната колегия обичайно включва специалистите от Научната група към музея, а Директорът на РИМ е главен редактор. В решението за издаване на поредния том от „Известията“ се включва и музейният Съвет на специалистите, в който влизат уредниците, и това решение зависи в голяма степен от наличния бюджет.

Показателни за настоящото състояние на периодиката са последните три тома на „Известията“, излезли в последното десетилетие – томове XVIII, XIX и XX. Том XVIII излиза с голямо закъснение след том XVII и обединява резултати от проучвания на музейните специалисти, натрупали се в периода на това закъснение. Том XIX съдържа докладите от I и II Регионални конференции „Музейните и архивни фондове – места на памет“, проведени през 2016 и 2017 г, а том XX включва докладите от VII Международен симпозиум „Пауталия – Велбъжд – Кюстендил и прилежащите им територии през вековете“ (4-6 октомври 2017 г.), посветен на 120 години от създаването на музея, като докладите са включени в пълния си текст,

обособени в секциите Археология и История. Изданията обичайно са отпечатани едноцветно, с черно-бели илюстрации. Изключение прави единствено том XVIII, който има цветни илюстрации. От останалите издания на РИМ – Кюстендил, обзорите на културното наследство и представянията на специфични обекти на това наследство са по равно (по 8 броя); по-малко са в групата „Други“ – 4 броя. Въпреки че музеят участва в множество проекти, включително имащи за цел насърчаването на туризма, изданията, които могат да се приемат за туристически, са само две. Прегледът на периодичността на музейните издания показва, че най-активна издателска дейност РИМ е имал в годините между 2000 и 2010, като след това активността е спаднала близо три пъти. Според самите служители в Регионалните исторически музеи и в частност в РИМ – Кюстендил, аудиторията, за която е предназначена тяхната научна периодика, е тесни специалисти и хора с конкретни задълбочени интереси. По оценка на нуждите, направена на тази база, тиражите на всеки том на „Известията“ са от порядъка на 300-400 бройки. Разпространението им включва: 1. Определени ограничени бройки се дават на авторите на статии в сборниците; 2. Определени ограничени бройки се депозират в Народната библиотека; 3. Между Регионалните исторически музеи съществува книгообмен, в резултат на който бройки от всяко издание на всеки РИМ се разпращат на останалите, за включване във фондовете на техните библиотеки; 4. Представят се и се разпространяват на различни годишни срещи и форуми, например на засега единствения по рода си Панаир на музейната книга (2016 г.), организиран от Архитектурно-етнографския комплекс „Етър“, Института за приложна музеология и издателство „Фабер“; 5. Продават се на сувенирните щандове на музея, като цените варират от 7 до 15 лв.

Показателно е, че при тези тиражи и тази аудитория, в РИМ – Кюстендил все още са налични и могат да се закупят дори първите три тома на „Известията“ от 1989 г., 1990 г. и 1991 г. Единствените от всички XX тома „Известия“, които са изчерпани, са томове IV и V, посветени на живота и делото на акад. Йордан Иванов, кюстендилец, един от най-добрите познавачи на българската средновековна култура и литература.

Коментирайки актуалните проблеми на българската научна периодика, Тошев (2016) посочва, че голяма част от българските научни издания се оказват ситуирани в маргиналното публикационно поле, тъй като не са представени във вторични литературни източници. От това следва намаляване на видимостта на научните статии, които се публикуват там и се губи световната научна разпознаваемост на техните автори. Този проблем обхваща и научната периодика на българските музеи, но тук стремежът за допълване и разширяване на глобалното научно знание се допълва от комуникационната функция на музея, която според Мишкова (2016) се изразява в свързването на музейните дейности с музейните потребители. В този смисъл, бъдещето на българската музейна научна периодика може да се разглежда в два основни аспекта – от една страна, постигане на видимост върху глобалната карта на научното знание в областта на музейното дело, природното и културно наследство, а от друга – въвеждане на научно-приложния аспект, който ще придаде добавена стойност на изданията на музеите и ще опосредства тяхната комуникационна дейност.

Подходящ инструментариум за постигане на втората задача е този на интерпретацията на природното и културно наследство. Съществуват множество дефиниции за интерпретацията. Фриймън Тилдън, приет за „бащата“ на природната интерпретация, я определя като образователна дейност, целяща да разкрие значения и връзки чрез използването на оригинални обекти, създаване на лични впечатления и въвеждане на илюстративни средства, а не просто да предава фактологическа информация (Тилдън, 2008, с. 16). От първите примери за прилагането на интерпретацията като подход и методология в националните паркове на Съединените американски щати около средата на XX век до днес, тя се е развила като модерно, гъвкаво и изключително ефективно средство за комуникация между стопаните и пазителите на наследството, и техните аудитории. Интерпретацията превръща научната, специализирана и фактологическа информация в послания, които са разбираеми и смислени за неспециализирана публика. Интерпретацията на наследството борави с аналогии, сравнения, метафори, въпроси и отговори, предизвикателства, решаване на задачи и пр. Научната истина не се омаловажава или пренебрегва, а се прави достъпна за по-широк кръг ползватели и по-разнообразна аудитория. Сложни концепции и фактологически натрупвания се „превеждат“ на език, който може да бъде възприет от тази аудитория и още повече – може да бъде разбран, оценен и запомнен. Широко

разпространено е схващането, че именно интерпретацията на наследството е бъдещето на новия, модерен, бавен и малко-машабен или индивидуален туризъм, както и на неформалното образование и обучение. Отгук лесно може да се направи предположението, че тя би могла да стане и бъдещето на музейното дело като цяло и в частност на комуникацията на музейните ценности към глобалните аудитории.

Научната периодика на музеите в България, изследвана чрез изданията на Регионалните исторически музеи в областните центрове на страната, към настоящия момент показва липса на систематичност. Типът на изданията, тяхната периодичност и обхват варират не само между отделните музеи, но и в рамките на един и същ музей. В близо 40% от музеите, издателската активност е намаляла през последното десетилетие в сравнение с предходното. Тиражите на изданията не са големи и с малки изключения са предназначени за специализирана публика, въпреки че се предлагат на всички посетители чрез музейните търговски шандове. Тоест, настоящата музейна периодика не хармонира в достатъчна степен с дуалната природа на музея като институция, която едновременно събира, изучава, съхранява и опазва наследството и го представя пред различни публики.

Чрез методите на интерпретацията на природното и културно наследство, към научната информация в периодичните издания на българските музеи може да се добави научно-приложен аспект, който да отрази тази двойна функция на музейната институция. Това ще доведе до по-голяма ефективност на комуникационните дейности на музея и достигането до по-широки аудитории. Като потенциални допълващи ефекти могат да се посочат разширяването на издателската дейност, вдигане на тиражите на изданията и осъвременяване на техния дизайн, увеличаване на икономическата им стойност паралелно с познавателната. В крайна сметка, това ще допринесе за постигането на по-добра обществена осведоменост относно музеите, тяхната работа и техните постижения, както и по-добро обществено разбиране и популяризирането им като центрове за наука, образование и туризъм.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Василева, С. (2019)** Музеите и управлението на културното наследство през 70-те години на XX век. // *LiterNet, Електронно списание*, № 12 (241)
< https://litenet.bg/publish19/s_vasileva/muzeite.htm > (12.10.2020)
(Vasileva, S. Muzeite i upravlението na kulturnoto nasledstvo prez 70-te godini na XX vek. // *LiterNet, Elektronno spisanie*, No.12 (241)
< https://litenet.bg/publish19/s_vasileva/muzeite.htm > (12.10.2020))
- Закон за културното наследство, 2011** Държавен вестник, бр. 54, 15.07.2011 г.
(*Zakon za kulturnoto nasledstvo*, Darjaven vestnik, br. 54, 15.07.2011)
- Институт за приложна музеология** Музеите в България, < <http://www.museology.bg/> > (12.10.2020)
(*Institut za prilozhna muzeologia*, Muzeite v Balcaria, < <http://www.museology.bg/> > (12.10.2020))
- Късева, Цв. (2016)** Управлението на музейните колекции – основна сфера на музейния мениджмънт. В: „Музеи и колекции. Сборник с доклади и съобщения от Национална конференция „Музеи и колекции“, 2015. Смолян, 2016, с. 11-50.
(*Kyoseva, Tsv.*, Upravlenieto na muzeinite koleksii – osnovna sfera na muzeinia menidzhmant. V: *Musei i koleksii*. Sbornik s dokladi i saobshtenia ot Natsionalna konferentsia “Muzei i koleksii”, 2015. Smolyan, 2016, s. 11-50)
- Мишкова, И. (2016)** Посетители, музей и образование. // *Littera et Lingua. Електронно списание за хуманитаристика*, том 13, кн. 2 < <https://naum.slav.uni-sofia.bg/lilijournal/2016/13/2/imishkova> > (12.10.2020)
(*Mishkova, I.*, Posetiteli, muzei i obrazovanie. // *Littera et Lingua. Elektronno spisanie za humanitaristika*, tom 13, kn. 2 < <https://naum.slav.uni-sofia.bg/lilijournal/2016/13/2/imishkova> > (12.10.2020))
- Недков, С. (1998)** Музеи и музеология. София: Лик, 326 с.(*Nedkov, S.*, Muzei i muzeologia. Sofia: Lik, 326 s.)
- РИМ – Благоевград.** Списък и информация за изданията, които можете да закупите на касата на Регионален исторически музей – Благоевград
< <https://museumbld.com/izdaniya/> > (12.10.2020)
(*RIM – Blagoevgrad*, Spisak i informatsia za izdaniata, koito mozhetе da zakupite na kasata na Regionalen Istoricheski Musei – Blagoevgrad

- РИМ – Бургас.** < <https://museumbld.com/izdaniya/> > (12.10.2020)
Издания и публикации < <http://www.burgasmuseums.bg/index.php?page=learn&exp=books> > (12.10.2020)
(*RIM – Burgas*, Izдания i publikatsii < <http://www.burgasmuseum.s.bg/index.php?page=learn&exp=books> > (12.10.2020))
- РИМ – Велико Търново** Публикации < <http://museumvt.com/bg/%d0%bf%d1%83%d0%b1%d0%bb%d0%b8%d0%ba%d0%b0%d1%86%d0%b8%d0%b8/> > (12.10.2020)
(*RIM – Veliko Tarnovo*, Publikatsii < <http://museumvt.com/bg/%d0%bf%d1%83%d0%b1%d0%bb%d0%b8%d0%ba%d0%b0%d1%86%d0%b8%d0%b8/> > (12.10.2020))
- РИМ - Враца** Библиотека < <https://vratsamuseum.com/index.php?pageID=54&lang=bg> > (12.10.2020)
(*RIM – Vratsa*, Biblioteka < <https://vratsamuseum.com/index.php?pageID=54&lang=bg> > (12.10.2020))
- РИМ - Габрово** Известия на РИМ – Габрово < <http://h-museum-gabrovo.bg/?cat=410> > (12.10.2020)
(*RIM – Gabrovo*, Izvestia na RIM – Gabrovo, < <http://h-museum-gabrovo.bg/?cat=410> > (12.10.2020))
- Кюстендил** Издавания < http://www.kyustendilmuseum.primasoft.bg/bg/mod.php?mod=userpage&menu=390201&page_id=184 > (12.10.2020)
(*RIM – Kyustendil*, Izдания < http://www.kyustendilmuseum.primasoft.bg/bg/mod.php?mod=userpage&menu=390201&page_id=184 > (12.10.2020))
- РИМ - Ловеч** Издавания < <http://lovech-museum.bg/izvestia-i-sbornici/> > (12.10.2020)
(*RIM – Lovech*, Izдания < <http://lovech-museum.bg/izvestia-i-sbornici/> > (12.10.2020))
- РИМ - Пазарджик** Печатни издания – книги < <https://museum-pz.com/wp/knigi/> > (12.10.2020)
(*RIM – Pazardzhik*, Pечатni izdania – knigi < <https://museum-pz.com/wp/knigi/> > (12.10.2020))
- РИМ - Перник** Печатни издания < https://www.museumpernik.com/pechatni_izdaniya.php > (12.10.2020)
(*RIM – Pernik*, Pечатni izdania < https://www.museumpernik.com/pechatni_izdaniya.php > (12.10.2020))
- РИМ - Плевен** Издавания < <http://rimpleven.com/%d0%b8%d0%b7%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d1%8f/> > (12.10.2020)
(*RIM – Pleven*, Izдания < <http://rimpleven.com/%d0%b8%d0%b7%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d1%8f/> > (12.10.2020))
- РИМ - Пловдив** Публикации и издания < <http://historymuseumplodiv.org/front/news.php?tid=6&bim=bkg1545901861.jpg> > (12.10.2020)
(*RIM – Plovdiv*, Publikatsii i izdania < <http://historymuseumplodiv.org/front/news.php?tid=6&bim=bkg1545901861.jpg> > (12.10.2020))
- РИМ - Разград** Издавания на музея < <http://abritvs.atSPACE.com/Aktualno/IzdaniaNaMusea/IzdaniaNaRIM.html> > (12.10.2020)
(*RIM – Razgrad*, Izдания na muzeya < <http://abritvs.atSPACE.com/Aktualno/IzdaniaNaMusea/IzdaniaNaRIM.html> > (12.10.2020))
- РИМ – Русе** Издавания < https://www.museumruse.com/explore/knigi_bg.htm > (12.10.2020)
(*RIM – Ruse*, Izдания < https://www.museumruse.com/explore/knigi_bg.htm > (12.10.2020))
- РИМ – Силистра** Издавания < <https://www.museumsilistra.com/bg/za-nas/izdania> > (12.10.2020)
(*RIM – Silistra*, Izдания < <https://www.museumsilistra.com/bg/za-nas/izdania> > (12.10.2020))
- РИМ – Сливен** Издавания < <https://museum.sliven.net/izdania> > (12.10.2020)
(*RIM – Sliven*, Izдания < <https://museum.sliven.net/izdania> > (12.10.2020))
- РИМ – Смолян** Издавания < http://www.museumsmolyan.eu/Z_izdania.html > (12.10.2020)
(*RIM – Smolyan*, Izдания < http://www.museumsmolyan.eu/Z_izdania.html > (12.10.2020))
- РИМ – Стара Загора.** Издавания на музея < <https://www.rimstz.eu/%D0%B8%D0%B7%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%8F> > (12.10.2020)

- РИМ – Шумен** (*RIM – Stara Zagora*, Izдания na muzeya < <https://www.rimstz.eu/%D0%B8%D0%B7%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F-%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D1%8F> > (12.10.2020))
Музейни издания < [https://museum-shumen.eu/%d0%bc%d1%83%d0%b7%d0%b5%d0%b9%d0%bd%d0%b8-%d0%b8%d0%b7%d0%b4%d0%b0%bd%d0%b8%d1%8f/](https://museum-shumen.eu/%d0%bc%d1%83% d 0%b 7%d0 %b5%d0% b9%d0%bd%d0%b8-% d0%b8%d 0%b7% d0%b 4%d0 %b0% d0% bd%d0% b8%d1%8f/ > (12.10.2020)
(<i>RIM – Shumen</i>, Muzeini izдания < (12.10.2020))
- Тошев, Б.В., 2016** Българската научна периодика: актуални проблеми. // *Bulgarian Journal of Science and Education Policy (BJSEP)*, Vol. 10, Number 2, p. 213
(*Toshev, B.V.*, Balgarskata nauchna periodika: aktualni problem. // *Bulgarian Journal of Science and Education Policy (BJSEP)*, Vol. 10, Number 2, p. 213)
- International Council of Museums** Museum Definition, <<https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>> (12.10.2020)
- Tilden F., 2008** *Interpreting our heritage*. 4th edition, Kindle edition. The University of North Carolina Press